

TANULMÁNYOK

A Tihanyi alapítólevél személynevei III. Személynevek és helynevek kapcsolata *

1. E tanulmány a Tihanyi alapítólevél teonimáit és hagonimáit – készülő folytatásában pedig az alapítólevélben említett antroponimákat (egyházi és világi személyneveket), továbbá a személynévi lexémát tartalmazó helyneveket, illetve a helynévvé vált személyneveket – vizsgáló tanulmánysorozatból kissé „kilógni” látszik. A megjelent és megjelenendő részekben ugyanis a nyelvi elemeket (szórványokat) egymást követően kívánom nyelv-, illetve névtörténeti („statikus”) vizsgálat alá venni, ezúttal azonban a névtípusok közötti („dinamikus”) elmozdulás folyamatára és okaira irányul a figyelmem. Mégis, éppen ez a bemutatás teremtheti meg a szerves kapcsolatot az isten- és szentnevek, illetve az embernevek rendszere között, így teremtve kapcsolatot a tanulmánysorozat eddig megjelent és majdan következő részei között. S talán megadja annak a magyarázatát is, hogy miért látszik indokoltnak a személynevek névtani kategóriája alá sorolni az isten- és a szentnevek csoportját.

2. Nem könnyű arra a kérdésre választ adni, hogy a kategorizációnak a tipológián túlmutató rendszerépítése mennyiben tekinthető teleologikus entitásnak, illetve a megalkotott rendszer a kutatási folyamat adott diszciplínán belüli végcéljának, avagy mennyiben alkalmazható és alkalmazandó valamely kutatás metodológiájának a részeként, a kutatást segítő, esetleg annak irányát meghatározó módszertani eszközként. (E kérdés tisztázása interdiszciplináris kutatói környezetben ab ovo megkerülhetetlen.)

A személynevek kategorizációjával korábban számos kutató foglalkozott. (Más és más szempontokat érvényesítő, ekként egymástól is eltérő rendszert kínál pl. J. SOLTÉSZ 1979, N. FODOR 2010, SLÍZ 2012; illetve utóbb TÓTH 2016a, rövid áttekintése: 2016b: 73–74. A kérdés kiváló addigi összefoglalásaként l. SLÍZ 2012, vö. SLÍZ 2010 is.)

Mindezek nyomán célszerűnek látszik tisztázni, hogy a jelen kutatásban az általam kínált (a tipológiai felosztásoktól eltekintő, átfogó) rendszer nem cél, hanem kutatásom módszertani eszköze. Úgy vélem ugyanis, hogy ettől eltérő (más szempontokat érvényesítő vagy más felosztást követő) rendszert alkalmazva csak jóval körülményesebben volna

* A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Névdás és névhasználat – a multikulturális Kárpát-medencében című szimpóziumán (Pécs, 2016. augusztus 23.) elhangzott előadás írott változata. A tanulmánysorozat előző részeit l. folyóiratunk korábbi számaiban (NÉ 33. 2011: 9–28, 35. 2013: 157–178). A jelen tanulmány a sorozatnak eredetileg nem volt tervezett része, utóbb azonban alkalmasnak látszott e tanulmánysorozatba beilleszteni.

lehetséges azokat a folyamatokat és tendenciákat megközelíteni, amelyekről számot kívánok adni. Funkcionális alapokra helyezett rendszerben a *személynév* (*proszoponima*) kategóriáját olyan hiperonimaként kívánom meghatározni, amely magában foglalja az *embernév* (*antroponima*) mellett a *szentnév* (*hagionima*) és az *istennév* (*teonima*) megnevezésű¹ rendszerkategóriákat is. A három alkategória a következőképpen köthető össze (más szempontokat említve l. még: SZENTGYÖRGYI 2011: 11).

1. A *szentnév* diakrón megközelítésben (eredetét tekintve) *embernév*, például a történelmi *Árpád-házi Margit* vált *Árpád-házi Szent Margit*-tá. E tekintetben a *szentnevet* nem *személynévnek* tekinteni csak azért, mert az illető már nem él, illetve mert boldogként, *szentként* tiszteli egy vallási közösség, nem látszik indokoltnak. (A tanulmány rá kíván majd mutatni, hogy e két névtípus funkcionális összekapcsolásának – a *személynév* kategóriája alatt – nem ez lesz a legfőbb érve.)

2. A *szentnév* és az *istennév* kategóriájának funkcionális szempontú összekapcsolását hallgatólagos konszenzus övezi – bár e kérdés onomasztikai elméleti hátterének körültekintő bemutatása még várat magára –, annak ellenére, hogy a két névtípus bizonyos megfontolásból távolabb áll egymástól, mint az *embernév* és a *szentnév*. Ami funkcionálisan összeköti a két névtípust: mindkettőből lehet *patrocínium* (*patrónus*, *templomcím*), illetve *patrocíniumi* eredetű *helynév*. A szakirodalom hagyományosan nem különíti el az *istennév*(i) (*eredetű*), illetve a *szentnév*(i) (*eredetű*) terminusokat. Kiragadott példaként említjük: a *Szentlélek* helynevet TÓTH VALÉRIA – teljesen indokoltan – minden megkülönböztetés nélkül sorolja a *patrocíniumi* eredetű nevek közé (2008: 231). E névtípust MEZŐ (1996) nyomán olykor „templomcíméből alakult” nevekként említi (pl. TÓTH 2008: 221). (E két terminus egymáshoz való viszonyához l. SZENTGYÖRGYI 2013: 163–165.) Másfelől úgy tűnik, hogy e kifejezések ekvivalenseként alkalmazza a *szentnévi* terminust is (pl. TÓTH 2008: 221). A *szentnév* fogalma alá azonban nem vonhatók be az *istennevek*, így a *Szentlélek* – bár lehet *patrocíniumi* név, illetve *patrocíniumi* eredetű *helynév* – nem *szentnév*.

3. Az *isten-* és *szentnevekből* származó *patrocíniumi* eredetű *helynevek* kialakulása névadási-névhasználati szempontból párhuzamba állítható a *személynévi* (az itt használt terminológia szerint: *embernévi*) eredetű *helyneveink* létrejöttével. A jelen tanulmány ezt kívánja bemutatni.

3. A Tihanyi alapítólevél a kérdés vizsgálata számára² viszonylag korai nyelvtörténeti metszetet kínál, másfelől (a korábbi forrásokkal szemben) már megfelelő számú nyelvi elemet tartalmaz ahhoz, hogy segítségével a benne felbukkanó nevek nyelv- és névtörténeti leírásán túl bizonyos korai névhasználati tendenciákat is megragadhassunk.

¹ Mivel a magyar terminológiában az *antropo-* (a görög *th-t t*-vé egyszerűsítő) forma terjedt el (ezzel szemben l. pl. ang. *anthropo-*), ezért a *teonima* kifejezés előtagját ehhez igazítva alkalmazzuk (vö. *teodícea*, *teológia* stb.; ezzel szemben l. ang. *theonym*) – ugyanígy már SZENTGYÖRGYI (2011) is.

² A Tihanyi alapítólevél helyneveinek és a személyneveknek a kapcsolatáról l. még HOFFMANN ISTVÁN monográfiáját (2010: 228).

1. táblázat: A Tihanyi alapítólevél személy- és helynevei

		Személynév		Személynévi eredetű helynév	
		latin	magyar (nem latin)	latin	magyar
Antroponima	világi	Irneus ³ , Vitus, Martinus, Helia, Andreas	Woitech, Lutouic, Fancel, Cupan, Preca, Celu		ursa, knez, gamas, gisnav (?), mortis, fotudi, ecli (?), opoudi ⁴ , olup[hel], culun, thelena (?), H. ⁵ bezpren[ensis]
			Zacha/Zache, Gilco, Nana/Nane		koku zarma, putu uueieze, petre zenaia, mortis uuasara, bagat mezee, ugrin baluana, gunusara (?), serne holma (?), babu humca (?)
	uralkodó	Andreas (rex)	B[ela]		
	egyházi	Benedictus, Maurus, Clemens, Lazarus, Nicolaus, N.			
Hagionima		S. Maria, S. Anianus,		H. S. Maria, H. S. Anianus (monasterium), S. Clemens (ecclesia), S. Michael (ecclesia)	tichon
Teonima		Deus, S. Trinitas, Christus (xp is)			

Az alapítólevél személyneveinek és személynévi eredetű helyneveinek számbavétele nyomán a következő névhasználati tendenciákra derül fény.

³ Az oklevélben függő esetben szereplő latin neveket nominativusi alakban adom meg. Ahol erről nincs konszenzus, / jellel mindkét lehetséges névalakot felveszem, a valószínűbbet az első helyen közlöm. A kérdőjeles helyneveket – többé-kevésbé bizonytalanul – szokás személynévi eredetűnek (is) tekinteni.

⁴ Az oklevélben nagybetűs kezdéssel, mondat eleji helyzete miatt.

⁵ H. (a főszövegben TAH.) = A Tihanyi alapítólevél hátlapja, 1060 e.

1. Személynevek. Az istennevek és a szentnevek kivétel nélkül latinul fordulnak elő (a devocionális névhasználatról l. SZENTGYÖRGYI 2011: 11, 17–18, 25; 2013: 160–161). Minden bizonnyal ezt a „mintát” követi az egyházi személyek neveinek – melyek Tihany első apátjának, Lázárnak a bibliai eredetű nevét kivéve martirológiumiak – szintén következetes latin nyelvű használata. Ugyanerre vezethető vissza a hatalmon levő uralkodók (az alapítólevélben András király) – más megfontolásból ugyancsak szakrális személyek – következetes latin névhasználata a középkori oklevelekben. (Béla herceg itt csupán siglával – azaz kezdőbetűjével – szereplő nevének összetett kérdésére a tanulmány-sorozat megfelelő részében térünk vissza.) A világi személyek nevei, ha azok bibliai, illetve martirológiumi eredetű, feltehetően a keresztségben kapott nevek, szintén kivétel nélkül latinul szerepelnek. A nem latin eredetű, és latin megfelelővel sem rendelkező antroponimák értelemszerűen anyanyelven kerülnek az oklevél szövegébe. Ugyanakkor egyfajta törekvést látunk arra, hogy a latinra nem fordítható, ám a latin paradigmába beilleszthető nevek a latin paradigma segítségével szervesüljenek a szövegbe: *Gilco*, esetleg *Nana* és *Zacha*, ha nem *Nane* és *Zache*⁶ az eredeti névalak; lásd ezzel szemben: *Preca*. (Minderről részletesen l. SZENTGYÖRGYI 2014: 87–88, ill. 91–92.)

2. A helynevek. Az antroponimából származó, illetve ilyen nevet tartalmazó helynevek jellemzően anyanyelven kerültek az oklevél szövegébe. Csak a hátlapon találunk egyetlen, latin képzővel ellátott helynevet (*bezprenensis*), ez a névalakítás ugyanakkor a későbbiek során gyakorivá fog válni. A hagonimából származó (elliptikusan szerkesztett) patrocíniumi nevek a hagonimákhoz hasonlóan következetesen latinul állnak az oklevélben. Szűz Mária és Szent Ányos nevének említése (a hátlapon) elliptikusan a monostor megnevezése helyett áll, Szent Kelemené a település templomát, míg Szent Mihályé az egyház közösségét – papját vagy püspökét? (a kérdéshez l. SZENTGYÖRGYI 2013: 173–174) – jelöli, természetesen valamennyi latin nyelven. Ezzel szemben az egyetlen patrocíniumi eredetű, de attól minden tekintetben elszakadt, ezzel a személynevek köréből végleg kikerült (vö. SZENTGYÖRGYI 2011: 21, 2013: 159) helynév – *tichon* – már anyanyelven említetik. Megszűnt ugyanis a kapcsolata mind az etimológiai forrásnévvel (< gör. *Tükhón*), mind a lehetséges latin megfelelővel (*Tycho*). (Ez utóbbi helynévhez l. SZENTGYÖRGYI 2010: 385–396, 2013: 174–175.)

4. A személynevek és helynevek kapcsolatára⁷ rátérve megállapíthatjuk, hogy forrásunkban csupán személynév → helynév irányú származtatásra van példa. Felosztásunkat felhasználva a személynevekből kialakult helynevekre vonatkozóan a következőket figyelhetjük meg.

⁶ A szakirodalom egybehangzóan *Nana* alakot közöl, FEHÉRTÓI (ÁSznt.) azonban felvesz *Nane* névcikket is. Ha az abban szereplő egyetlen adat nem elírás, nem zárhatjuk ki teljes mértékben ezt az alakváltozatot sem. Ez esetben a *Nane* nevet latin esetrag nélküli magyar névalaknak kell tekintenünk. A *Zacha* (*Zache*) név TA.-beli említését FEHÉRTÓI (ÁSznt.) – bár szótárában van *Zaka* névcikk – a *Zah*, *Zach* etc. címszó alatt veszi fel. Az alapítólevélbeli *Zacha* (*Zache*) név idevonása azonban hangtani és grammatikai problémákat egyaránt felvet.

⁷ A témához legújabbban lásd: TÓTH 2016b.

Köztudomású, hogy grammatikailag⁸ jelöletlen és jelölt antroponimából is keletkezhet helynév. Példákat említve, grammatikailag jelöletlen: *Péter* ~ *Pete* (személynév) → *Pete* (FNESz. 2: 339), → *Pétervárad* (FNESz. 2: 341); jelölt: → *Péteri* (FNESz. 2: 340), → *Péterlaka* (FNESz. 2: 340).

A szentnévből (hagionimából) származó helynevek hasonlóképpen alakulhatnak. Jelöletlen: *Szent Mihály* (szentnév) → *Szentmihály* (FNESz. 2: 564), → *Szentmihálytelek* (FNESz. 2: 565); jelölt: → *Szentmihályfalva* (FNESz. 2: 564). Ez esetben a **Szentmihályi* változat hiányzik.

Az istennévből (teonimából) eredő helynevek jóval ritkábbak, de erre is van példa. Jelöletlen: *Szentlélek* (istennév) → *Szentlélek* (FNESz. 2: 562), vö. még *Keresztúr*, *Kereszt-falu* (FNESz. 1: 720); jelölt csak az újkorból: *Sz. Lélekfalva* (VÁLYI 1796–1799. 2: 702).

A három csoportból származó helynevek, ha nem is teljesen párhuzamosan, mégis hasonló módon alakulnak (egyes megoldások hiányozhatnak). Érdeemes megfigyelni, hogy a grammatikailag jelöletlen változatok mutatnak lényegileg teljes párhuzamot.

5. A szent- és istennevek és a belőlük származó helynevek közötti kapcsolatot a patrocíniumi névhasználat, azaz a patrónussá válás biztosítja. Az elliptikusan szerkesztett patrocíniumi név sajátos átmenetet képvisel a személynevek és a helynevek között, és ez teremti meg az alapját a (későbbi) helynévi – jellemzően településnévi – használatnak. Az elliptikusan szerkesztett patrocínium formálisan személynév, funkcionálisan azonban a helynév (szakrális építmény) vagy metonimikusan a hozzá tartozó közösség megnevezése helyett áll. Az alapítólevélből idézve: „ad *sanctum clementem terminantur*” (SZENTGYÖRGYI 2014: 59): '[mindkét út] Szent Kelemennél [ti. a templomnál] végződik'; „*tercia namque sancti mic[ha]jelis*” (60): 'a harmadik [tő] Szent Mihályé [ti. a templomé, ill. az egyházközségé]'; „*De ꝑclesisticis sanct[ę] marię [...] & sancti aniani rebus*” (62): 'Szűz Mária és Szent Ányos [ti. a templom, ill. a monostor] egyházi felszereléséről'.

Az elliptikusan szerkesztett patrocíniumi névhasználat mögött feltehetően további motiváció is húzódhat. A középkori szemlélet szerint az égi patrónus a szakrális építménynek (templom, kápolna, monostor stb.), illetve a hozzá tartozó közösségnek, továbbá a közösség által élvezett javadalomnak egyben (jogi értelemben is) birtokosa, vö. „*populus Sancti Benedicti*” (1075, DHA. 217), 'Szent Benedek népe, közössége'; illetve „*terre Sancti Benedicti*” (1075, DHA. 217), 'Szent Benedek földje'. Továbbmenve immár a birtokra ráértve (quasi helynévként) tudjuk értelmezni a következő – nyilvánvalóan elliptikus – kifejezéseket: „*Sancti Benedicti terminus*” (DHA. 216), 'Szent Benedek határa'; illetve „*mete Sancti Benedicti*” (DHA. 216), 'Szent Benedek határjelei'. (L. még SZENTGYÖRGYI 2013: 158.)

⁸ A *jelöltség* kifejezés többféleképpen (funkcionálisan és formális grammatikai szempontból is) értelmezhető. A jelen vizsgálat szempontjából azt tartom meghatározónak, hogy a helynéven a virtuális vagy reális (korábbi) birtokossal való kapcsolata (birtokviszony) szegmentálható szóelemmel kifejeződik-e. *Grammatikai jelöltség* alatt tehát e vizsgálatban a birtokviszony grammatikai eszközzel – birtokjellel (pl. *Péteri*) vagy birtokos személyjellel (pl. *Péterlaka*) – történő jelölését értem. E megfontolásból jelöletlennek (a birtokviszonyt grammatikai eszközzel nem jelöltnek) tekintem a zérómorfémás birtokos jelzői összetételeket (pl. *Szentmihálytelek*), miközben funkcionális megközelítéssel a név természetesen jelöltnek tekintendő.

Amennyiben e névtípus (szentnévből, illetve istennévből származó helynév) létrejöttében a birtoklás motívumának meghatározó szerepe van (ehhez l. még SZ. JÓNÁS 2010: 130–132, 142), akkor az ilyenfajta – akár teljes, akár elliptikus – névhasználat szorosán érintkezik az embernevet tartalmazó (teljes szerkezet), illetve a pusztá személynévből (a birtokos nevéből) származó helynevek típusával.

2. táblázat: A személynevek és a személynévi eredetű helynevek kapcsolata

	Személynév	Birtokos neve possessor/patrocínium	Helynév
Antroponima	1138/1329: <i>Pete</i>	*Péteri (*Péteré') vö. *Péter háza	1280: <i>Pethe</i> vö. 1383: <i>Petwrhaza</i>
Hagionima	<i>S. Michael</i> [Szent Mihály]	1331: <i>eccl. Sancti Michaelis</i>	1497: <i>Zentmyhal</i>
Teonima	<i>S. Spiritus</i> [Szentlélek]	1332–37: <i>eccl. de Sancto Spiritu</i>	1566: <i>Zentlelek</i>

6. A Tihanyi alapítólevél patrocíniumi használatú neveit összevetve a tényleges helynevekkel látható, hogy a patrocínium latinul, a(z ilyen eredetű) helynév magyarul fordul elő (1. táblázat). Ez a nyelvhasználati megkülönböztetés a későbbiek során is hasonlóképpen alakul (a 2. táblázat kiragadott példái is ezt mutatják), annak ellenére, hogy a két funkció olykor (ritkán) keveredhet (SZENTGYÖRGYI 2013: 160–161). Nem tartható tehát az a lassan szakirodalmi közhellyé váló állítás, miszerint: „a patrocíniumi [ti. eredetű – Sz. R.] településnevek az oklevelekben különösen gyakran szerepelnek latin nyelven” (HOFFMANN 2004: 25), vö. „a szentnévből lett településnevek nagy többségének első említése [...] latin nyelvi formában történik” (TÓTH 2008: 220; vö. TÓTH 2012: 295), illetve: „a patrocíniumi településnevek meglehetősen gyakran szerepelnek latin nyelven az oklevelekben” (SZŐKE 2015: 85, 3. j.).

Számos település adatait megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a (jellemzőbben korábbi) latin nyelvű említések többségükben nem helynévi megnevezések, hanem patrocíniumok, a településnévi említések ezzel szemben tendenciaszerűen magyar nyelven történnek. (Példaként l. a *Szentandrás* nevű patrocíniumok és településnevek ide vonható vizsgálatát: SZENTGYÖRGYI 2013: 162–163.) Sajnos – szövegkörnyezetet jellemzően nem kínáló – adattárainkban (l. pl. KMHsz.) a két névtípus nem minden esetben elkülöníthető, ezért egy ilyen – egyebekben sürgető – átfogó vizsgálat számára elengedhetetlennek látszik az adatok tekintélyes részének az eredeti forrásokban történő visszakeresése.

7. Mindezek alapján a Tihanyi alapítólevél személynevei és személynévi eredetű helynevei a következőképpen tekinthetők át.

3. táblázat: A személynevek és a személynévi eredetű helynevek kapcsolata a Tihanyi alapítólevélben

		Személynév		Birtokos neve (possessor/patrocínium)		Személynévi eredetű helynév	
		latin	magyar (nem latin)	latin	magyar (nem latin)	latin	magyar
Antroponima	világi	<i>Irneus, Vitus, Martinus, Helia, Andreas</i>	<i>Woitech, Lutouic, Fancel, Cupan, Preca, Celu</i>		(hipotetikusan megegyezik a helynévi alakkkal)		<i>ursa, knez, gamas, mortis, fotudi, opoudi, olup[hel], culun, H. bezpren[ensis]</i>
			<i>Zacha/Zache, Gilco, Nana/Nane</i>		<i>*koku (zarma), *putu (uueieze), *petre (zenaia), *mortis (uuasara), *bagat (mezee), *ugrin (baluana)</i>		<i>koku zarma, putu uueieze, petre zenaia, mortis uuasara, bagat mezee, ugrin baluana</i>
	uralkodó	<i>Andreas (rex)</i>	<i>B[ela]</i>	–	–		
	egyházi	<i>Benedictus, Maurus, Clemens, Lazarus, Nicolaus</i>		–	–		
Hagionima		<i>S. Maria, S. Anianus</i>		<i>H. S. Maria, H. S. Anianus (monasterium), S. Clemens (ecclesia), S. Michael (ecclesia)</i>			<i>tichon</i>
Teonima		<i>Deus, S. Trinitas, Christus (xp is)</i>					

8. A possessori és a patrocíniumi eredetű helynévhasználat közti hasonlóság – mint láttuk – többek között abban is kifejeződik, hogy a helynévvé válás mindkét esetben realizálódhat formáns nélküli (puszta személynévi) és formánssal ellátott grammatikai formában is.

A két altípus között abban azonban különbség mutatkozik, hogy míg a spirituális birtoklásra (patrocíniumra) visszavezethető szentnévi eredetű, formáns nélküli helynévadás a világ számos más nyelvében is megfigyelhető, pl. ol. *San Gimignano*, port. (brazil) *São Paulo*, gör. *Άγιος Νικόλαος* [Ajosz Nikolaosz] stb., egyes nyelvekben pedig kifejezetten gyakori (vö. TÓTH szerk. 2011), addig a possessori eredetű, reális birtoklást kifejező, formáns nélküli helynevek létrejötte sajátosan magyar névadást feltételez. A Tihanyi alapítólevél helyneveire vonatkozóan tehát magyar névadásra utal például az embernévi eredetű *mortis*, *fortidi*, TAH. *bezpren-* stb. helynév (l. a 3. táblázat adatait⁹), de nem feltétlenül magyar névadás eredménye (nézetünk szerint ebben a konkrét esetben görög vagy görög–szláv) az egykori sziget szentnévi eredetű elnevezése: *tichon*.

A Tihanyi alapítólevél (a korszakhoz képest viszonylag bőséges) vonatkozó névanyaga azt is tanúsítja, hogy a possessori eredetű, formáns nélküli – a kezdetektől gyakori – helynévadás a magyar névhasználatban minden bizonnyal korábbi előzményekre megy vissza, tehát nem az ekkor még kevésbé kiterjedtnek látszó patrocíniumi eredetű, ugyancsak formáns nélküli névhasználat rendszerszerű kiterjesztésében gyökerezik.

Fordított hatás azonban elképzelhető. További vizsgálatokat érdemelne, hogy a különböző nyelvtérületeken a szentnévi eredetű helynevek esetében mennyire jellemző a 'szent (boldog)' jelentésű névelem elhagyása, mint például a magyar *Adorjánmártir* (> *Mártély*) (TÓTH 2008: 96), *Erzsébet*, *Kozmadamján* (> *Kozmadombja*) stb. Gyanítható, hogy ez a fajta változás (redukció, l. TÓTH 2008: 96–110) – ha esetleg nem is kizárólagosan – szintén lehet jellemzően magyar névhasználati sajátosság. Ebben az esetben viszont nem elképzelhetetlen, hogy az ilyen típusú névredukció a puszta – tehát formáns nélküli – antroponima eredetű helynevek analógiájára következhetett be.

Megjegyezzük, hogy e redukciós folyamat olykor sajátos névhomonímiát is eredményezhetett. Az *Asszonyfalva* településnevek között például fellelhetjük a névkeletkezés mindkét motivációját: a név a királynőre mint birtokosra (possessor), más esetben Szűz Máriára (< *Boldogasszonyfalva*) mint védőszentre (patrocínium) utal (PÓCZOS 2001: 85; vö. SZENTGYÖRGYI 2016: 178–179).

Hivatkozott irodalom

- ÁSzt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
 DHA.= *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

⁹ A személynévi eredetű helynevek közül az 1. táblázatban kérdőjellel megjelölt bizonytalan adatokat ezúttal elhagytam.

- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZ. JÓNÁS ILONA 2010. *Sokszínű középkor. Természet – társadalom – kultúra a középkori Európában*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350*. [1.] Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 10. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 2005.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*. METEM Könyvek 15. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- PÓCZOS RITA 2001. *Az Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 5. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- SLÍZ MARIANN 2010. A történeti személynévkutatás terminológiájához. *Névtani Értesítő* 32: 157–172.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. A Tihanyi alapítólevél görög helynevei. *Magyar Nyelv* 106: 295–307, 385–396.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011. A Tihanyi alapítólevél személynevei I. Középkori okleveleink teonimái. *Névtani Értesítő* 33: 9–28.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2013. A Tihanyi alapítólevél személynevei II. Az alapítólevél hagionimái. *Névtani Értesítő* 35: 157–178.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A tihanyi apátság alapítólevele I. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2016. Helynév-etimológia és művelődéstörténet. In: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., *Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 174–182.
- SZÓKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástudományja*. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2012. Patrocíniumi településnevek Európában. Egy nemzetközi kutatási program eredményei. *Magyar Nyelv* 108: 292–303.
- TÓTH VALÉRIA 2016a. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névértékelvű Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2016b. Helynevek és személynevek rendszerösszefüggései a régi magyar nyelvben. In: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., *Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 70–88.

TÓTH VALÉRIA szerk. 2011. *Patrociny Settlement Names in Europe*. Onomastica Uralica 8. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki.

VÁLYI ANDRÁS 1796–1799. *Magyar Országnek leírása* 1–3. K. n., Buda.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**RUDOLF SZENTGYÖRGYI, Personal names in the Foundation Deed of Tihany Abbey
Part 3: Relations between personal names and place names**

The 1055 Foundation Deed of Tihany Abbey, a precious linguistic record of the Hungarian language, includes several Hungarian place names and personal names inserted into the Latin text of the charter. Research in the last decade has primarily focused on the place names of the deed, thus a modern day analysis of the relevant personal names is yet to be realised. The paper, surveying the personal names and the place names derived from personal names in the charter, intends to demonstrate that the different types of personal names (i.e. anthroponyms, hagionyms and theonyms) were included in toponyms as a result of seemingly similar tendencies in name giving and name use (based on the person's role as a spiritual or real possessor) in the Old Hungarian period. Similarity can also be observed in the fact that both of these aspects could be expressed in grammatical forms either with or without a suffix. A comparison of the two subtypes reveals a minor distinction: while suffixless toponyms derived from the name of a patron saint, referring to spiritual ownership, can be found in several other languages, suffixless place names indicating real, factual possession indicate characteristically Hungarian name giving practices. The early name stock of the charter also attests that the practice of giving suffixless toponyms indicating possession can be traced to previous name giving strategies in the Hungarian language, thus its origins are not in the spread of the systematic use of place names referring to the patron saint of the settlement.